

(НИН, 12.02.2009)

Неолиберални Хамлет се суочава са тешком дилемом – национализовати или не. У свету реалполитике, за Барака Обаму или Гордона Брауна, та дилема стиже са тешким идеолошким пртљагом и крвавом историјом. Национализација многим на Западу изгледа као “социјализам 21. века”, ускрснуће опасних, поражених идеја. Снажни амерички отпор национализацији је првенствено идеолошки и емоционални.

Деценије оцрњавања, помогнуте крвавом комунистичком праксом, нису остале без трага – није мало западних капиталистичких мозгова у којима реч национализација звучи горе чак и од речи геноцид. Национализација је постала толико озлоглашена да је тешко применити је, иако се, по мишљењу многих експерта са доказано антикомунистичким педигреом, данас намеће као један од најефикаснијих лекова за оживљавање тешко болесног капитализма.

Данашња, демократска Србија, првенствено начин како у њој функционишу тзв. јавна предузећа, нуди живу, практичну илустрацију проблема које може да донесе државно-партијска контрола над фирмама. Најочитији, али не и највећи од бројних проблема, јесу огромне плате којима бивају награђени челници ових предузећа, лојални партијски кадрови, или особе које су племенски или породично повезане са господарима политичке Србије.

Мада, и у САД, иако је суочавање са бауком национализације почело тек прошлог лета, већ се појавио исти проблем. Највећи излив беса јавности везан је за годишње “бонусе”, који се мере милионима долара, који су исплаћени председницима управних одбора и директорима, односно, како се то каже у САД, “главним извршним службеницима” (ЦЕО) и “главним финансијским службеницима” (ЦФО), компанија које су докапитализоване или национализоване новцем пореских обвезника. Шок који су изазвале ове вести натерао је Обаму да се додатно помучи бранећи предлог плана прикривене национализације.

Наши властодршци су се већ позабавили јавношћу. Државна контрола над деловима привреде олакшава контролу над медијима и “дисциплиновање” оних који су критички оријентисани. Њене последице, нарочито у слабије развијеним земљама, уредницима сугеришу самоцензуру као императив останка на презасићеном медијском паратржишту. Утицај “јавних” гиганата постаје још важнији у временима економске кризе, када су битно смањени приходи, па самим тим и буџет за рекламирање, независних привредника. “Јавна предузећа” се, по правилу, највише рекламирају у “независним” и државним медијима који су лојални господарима подржављене економије. Једно српско монополистичко “јавно предузеће” плаћа емитовање серије рекламних спотова од којих би сваки, стиче се утисак, могао да конкурише за неки од рекорда у дужини емитовања. (Мада је ту тешко достићи Обамин мегаоглас емитован у насјкупљем термину на скоро свим америчким телевизијским мрежама у предвечерје новембарских избора.)

Апсурдност рекламирања нечега што нема конкуренцију илуструје антидемократски потенцијал, који може бити активан у сваком тренутку, привредно-финансијских гиганата под контролом државе. Али, оно омогућава да назремо и један, много већи и акутнији проблем. Маркетиншке агенције, које омогућавају продукцију или посредују у (пре)продаји огласа, обично су у власништву мање или више скривених политичких играча, људи који “имају приступ ушима” најмоћнијих. Ове агенције су само један од шрафова у компликованој машинерији квазилегалне корупције и богаћења, могућности да се, без ризика, приграби новац узет од пореских обвезника, познатији као “државне паре”. Кључно место у том систему имају “јавна предузећа”, фирме под, директном или индиректном, контролом државе – астрономске плате њихових челника су ту једна од најмање скупих ставки.

Све негативне последице било какве национализације би у Србији биле вишеструко увећане чињеницом да су овде “јавно” и државно синоними, да не постоје механизми који би омогућили да фраза “јавно предузеће” има било какво значења ван онога који детерминише природа свемоћне партијске државе, која је овде преживела смрт друга Тита и наследника. При суочавању са овим злом вреди позабавити се лекцијама и искуствима земаља у развоју – српска партијска држава, после социјализма и Милошевића, блиски је рођак афричке “племенске државе”.

У односу који српска владајућа елита има према држави, и свему што јој “припада”, лежи и објашњење зашто се овде отварање неког шопинг мола, бедног надвожњака или десетак километара аутопута, који, практично, води нигде, представља као огромно развојно достигнуће и прворазредни политички догађај. Да би разумели природу овог односа, и његове жалосне последице по развој Србије, потребно је одмаћи се од заводљивог оквира Европске уније и погледати “трећи свет”, Африку и Азију, омражене појмове у српском политичком речнику. Азија у “либералном” Београду, има исти призив који национализација има у ултраконзервативном Вашингтону. А пре хистерије за Обамом, помен Африке у контексту српске политике је код многих становника Врачара доводио до реакције какву често изазива посета јавном тоалету на аутобуској станици.

Веза политике, државе и економског развоја може се посматрати на различите начине. На тренутак ћемо заборавити Брисел, град из највлажнијих снова домаћих демократа и либерала, и покушаћемо да погледамо где је Београд, његово урбано ткиво, у односу на Бангкок и Киншасу. У Бангкоку становнике балканске Србије чекају бројни “културни шокови”, али вероватно највећи је чињеница да престоница Тајланда изгледа као сет на коме је сниман неки од култних научнофантастичних филмова. Мрежа “подигнутих аутопутева”, “небеских (градских) возова” и шума (правих) солитера, изгледа као место из Спајдерменових снова.

Као и Киншаса, Београд, град са само неколико зграда које парају небо, место је у коме би, како каже популарна урбана легенда, Спајдермен извршио самоубиство. Постоје и друге сличности. У Конгу асфалтирање педесетак метара улице има политичко-медијски третман какав у Србији добија отварања десетак километара пута. Висина зграда, ширина асфалта и (не)постојање метроа добра су мера проблема које Србија и њена економија имају с политиком – зашто је Београд, чак и ако заборавимо несрећног Спајдермена, много ближи Киншаси него Бангкоку и зашто би национализација у Србији имала трагичне последице?

Одговор на ова питања може се наћи, између редова, у књизи “Баобаб и манго”, Николаса и Скота Томсона. Ова књига, на први поглед збуњујућег наслова, бави се односом државе и привреде, економским растом и “лекцијама о развоју”, анализирајући два случаја, један у Азији и један у Африци, у земљама у којима је држава имала одлучујући утицај на економију.

Чудесно дрво баобаба је симбол Африке. Али, у прелепим шумама, између саможивих стабала чија крошња личи на корен, најчешће нема ничега, ни травке ни жбуна. Ова моћна слика је фасцинирала многе западне ауторе. Егзиперијев мали принц се очајнички бори против баобаба који ће, ако пусти корен, уништити његову минијатурну планету. Афрички владари понашали су се претходних деценија, уз само неколико изузетака, слично дрвету баобаба – Конго је симбол овакве, деструктивне, клептократске контроле државе над економијом.

На Далеком истоку економски бум, који је, за само неколико деценија, сиромашне земље гладних комуниста, будиста и муслимана претворио у светске економске силе, последица је стрпљења корумпираних владајућих елита, схватања да о свему треба размишљати на дуге стазе – “у реду је красти, али само ако то не води дугорочној деструкцији”. Дрво манга је нашло место у наслову књиге јер, ако уберете превише плодова, шумарак, у коме рађа најкусније тропско воће, сасвим ће нестати. Иза азијског

привредног чуда у темељу стоји, како пишу Томсонови, схватање државних лидера, политичара који су командовали корумпираним економијама, да ће временом присвојити више “у апсолутном износу” ако се буду обуздавали и крали мање у “релативном износу”.

Огромна удаљеност земаља као што су Србија или Босна од Брисела, и Бангкока, последица је успеха чудног балканског хибрида, споја манга и баобаба. У том мутанту клептократски импулс заменило је неумерено расипање. Будућност, о којој размишљају овдашњи демократски изабрани политичари, првенствено је везана за полицију и обоженог, партијског вођу, лидера коме све дугују, а не за развој Србије и генерација које долазе. (Чак и они најхалапљивији и најнестрпљивији, најчешће могу да рачунају да ће их, ако претерају, партија, док год је на власти, штитити од закона и робије.) Да би наши лидери, њихови заменици, саветници, шефови кабинета и “спин доктори”, могли данас да краду тако да никада не буду ухваћени, да би могли да “транспарентно” и квазилегално присвоје (релативно) мали део (апсолутно) огромних улагања и послова, неопходно је велико, и често бесмислено, трошење. Вегова предаторска природа је камуфлирана мрежом инстант компанија, намештених “јавних набавки” и маркетиншких агенција. “Јавна предузећа” чине овај посао лакшим – што их је више, то је мања шанса да добијемо нешто, сем парчића асфалта који воде у беспуће.

Политичка Србија, и “европска” и “народњачка”, државу схвата као средство за финансирање партија и брзо богаћење појединаца. Вихова обазривост није последица промишљеног азијског уздржавања, колико год оно било дволично, већ страха да ће бити ухваћени. Истовремено, однос невладиних организација према држави, стварна дистанца од лоше власти, овде се првенствено изражава у утаји пореза и транге-франге деконтаминацији. Не треба заборавити ни бучног опозиционог “реформатора”, који се, док је био на власти, трошио на фундаменталном економском питању – развоју пешачког прелаза испред Народне скупштине.

Оваква политичка елита чини да Србија има на располагању један пут из кризе мање од остатка света. Овде се не ради о трагичним искуствима са комунистичком, пљачкашком национализацијом, масовном сеобом брдских комуниста, очева и мајки данашњих урбаних либерала, на Врачар и Дедиње. Свака национализација, спроведена под било којим еуфемизмом из речника економског новоговора, овде би довела до даљег богаћења саможиве политичке елите, нашег первертираног, плашљивог “баобаба” који, и када не влада целом државом, господари неким њеним делићем.

Уз такву политичку класу, Србија остаје талац других. Чак и чланство у Европској унији, прижељкивани појас за спасавање, изгледа све даље. Хаг је ту само (полу)уверљиви изговор, који неретко звучи јадно. Када самоуверена директорка Канцеларије за европске интеграције каже да је, не само Ратко Младић, већ и Горан Хацић “оптужен за тешке ратне злочине”, онда се некако осети потреба за појмовима као што су килотешки

или мегатешки ратни злочини.

Од када је, у послератном периоду, Хаџићев наводни ратни злочин додатно отежао, постало је још извесније да ће економска криза, чија је дубина претеће непредвидива, у Србији трајати онолико дуго колико буде трајала у Вашингтону, Москви и Торину. Када њима крене, када њихови “пакети стимулација”, ренационализације и национализације коначно дају резултате, можемо очекивати озбиљније приватизационо-концесионе мрвице које би могле да покрену српску економију, жртву наше ендемске политике деструкције, много више него светске економске кризе.

Српска ушминкана клептократија армирана је скупим и компликованим механизмима некажњивости и амортизована пољопривредом, сировинама и пристојним географским положајем. И када се понаша конструктивно и мисли о развоју, то није зато што верује да би, заједно са грађанима, постала богатија, већ зато што се плаши “улице”, беса незапослених, отпуштених или презадужених грађана, њиховог суочавања са степеном неостваривости потрошачких снова који су само малобројнима постали јава.

Апатија и тихи бес су, још увек, најчешћи одговори. То није случајно. Ако донекле изузмемо недомишљени, мазохистички национализам “народњака”, Србија је постала земља без политичких идеја и идеологија. На овом простору кондензовало се много тога лошег из два света – демократске Европе, чије вредности наша прозападна елита прихвата само на речима, и све просперитетније, али недемократске Азије. У таквим условима скоро све – од одбране Косова и националног инвестиционог плана до приватизације и европских интеграција – изгледа прилично ружно.

Ипак, и од лошег има горе. Обезбедити, национализацијом или одустајањем од приватизације, нашој политичкој класи нове прилике да развија своје саможиве навике било би исто као када би серијском убици дали напуњен пиштољ. Зато би неолиберални Хамлет, суочен са застрашујућом дилемом, овде вероватно изабрао исто решење за које се, у умотворини српских урбаних хумориста, определио и фрустрирани Спајдермен.

За и против капитализма

Највећа “прокапиталистичка” национализација спроведена је у Шведској почетком деведесетих.

Десничарска влада је тада, на одређено време, у целости преузела власништво над банкама

Национализација је на Западу много ружна реч. Од Октобарске револуције она је у САД и Великој Британији означавана као највећа опасност. Када је, још пре Другог светског рата, група посланика у парламенту затражила национализацију рудника угља, британски премијер је рекао да ће се “нација борити на живот или смрт да спречи наметање совјетског система”. Вујорк тајмс је текст о овој (успешној) парламентарној бици против национализације (64 гласова за, 329 против) објавио под насловом “Премијер се супротставио црвенима”.

Комунисти су давали повода за овакву фобију. Титоистичка национализација је, као и већини социјалистичких земаља, била оквир за масовну пљачку и злочине којим је црвени режим “национализовао” и животе више хиљада невиних људи. Овај процес је метастазу доживео половином седамдесетих у Пол Потовој Кампуџији када је, практично, национализован цео главни град и његови становници отерани у села. Тешко је отрести се историје. Национализације се одричу и наши модерни левичари. Највећи непријатељи национализације у било којој форми овде су економски идеолози Либерално-демократске партије, странке која тврди да је левичарска. Један од троје аутора економског програма ЛДП-а је главни уредник Каталаксије, “интернет часописа за либералну Србију”. Један од уредника овог магазина је и Андрија Вражалић који пише да су “идеје о одузимању, национализацији и управљању привредом насиље над правом својине, правом које је темељ цивилизације (сиц!) и просперитета.”

Одавно је сахрањен последњи велики љубитељ национализације у Европи, француски председник Франсоа Митеран. Његова влада је фебруара 1982, мање од годину дана после победе на изборима, национализовала, између осталог, 39 банака и две челичане. Национализација је од Митерана на Западу остала прихватљива само као последње оружје за спасавање банака или компанија које су “толико велике да им се не сме дозволити да пропадну”, што, у преводу с политичког жаргона, значи да би њихов банкрот завио у црно критичан број гласача који подржавају владајући режим.

Највећа оваква, “прокапиталистичка” национализација је спроведена у Шведској почетком деведесетих. Десничарска влада је тада, на одређено време, у целости преузела власништво над банкама. Шведски експерти, који једини имају искуство с кризом која наликује садашњој, тврде да је пуна национализација банака-губиташа једино ефикасно решење и да су досадашње мере америчке администрације недовољне. (Ове банке су власнице огромних “токсичних дугова” чију вредност није могуће, чак ни приближно, проценити.) Слично је реаговао и Волстрит када је Обамин тим у уторак објавио детаље плана за поправку економије – вредност већ обезвређених акције на њујоршкој берзи пала је за још 4 одсто.

Обама за сада само “упумпава” паре у посрнуле банке, без да његова влада преузме управљачка права и обесправи старе деоничаре. Он користи медијске наступе и притисак јавности да натера директоре банака да тако “упумпани” новац не схвате као поклон који не обавезује и с којим могу својеволјно да располажу. Али, ако је веровати Швеђанима, ово бизарно полурешење неће дати решење – не можете неке нешто поклонити, и очекивати да се он понаша као да сте га купили. Обама ће, када тад, морати да “загризе метак и (отворено) национализује банке”.

Бакља (антикапиталистичке) национализације је до пре пар месеци горела још само у Зимбабвеу и Латинској Америци. Мада, љубав према национализацији је Уга Чавеса и Ева Моралеса, демократски изабране председнике Венецуеле и Боливије, сместила на корак иза Осаме бин Ладена, који је на Западу постао главни “посткомунистички” симбол зла.

“Ребрендирање” озлоглашене национализације је тешко и захтева време – што је једна од само неколико ствари која западним политичарима недостаје колико и “нетоксичне” инвестиције. Али, истовремено, све је више стручњака који верују да национализација важних делова западних економија више нема алтернативу. Зато Обама, Браун и њихови мудри саветници морају да траће драгоцену време и енергију на деликатно, али суштински неважно питање – како спровести национализацију девастираних делова привреде, клинички мртвих произвођача аутомобила, осигуравајућих компанија или великих банака које више нису у стању да се баве банкарством, на пример, а да то не изгледа као национализација.